

ПРОЛОГ

ЯК ЦРУ ТА КГБ ПЕРЕДБАЧИЛИ КОЛАПС СРСР

Бейкер вимагає екстреної зустрічі — Горбачову називають імена заколотників — Секретні рапорти ЦРУ та КГБ — Прогноз майбутнього чи майбутній план? — Шушкевич підозрює Кравчука та українців

«Місто шпигунів» того дня знову стало столицею об'єднаної Німеччини. Парламент у Бонні ухвалив рішення повернутися до Берліна. Ця подія у новинах 20 червня 1991 року затьмарила всі інші. А тому світові служби новин не помітили передвісників перевороту у Москві. Та й не могли помітити.

Держсекретар Сполучених Штатів Америки Джеймс Аддісон Бейкер III запам'ятав день 20 червня 1991 року яскравим і сонячним. Конференція в Берліні, на якій він був присутній, стала нагодою, щоб провести перемовини між очільниками радянської та американської дипломатії. Обговорювали чергове скорочення озброєнь.

Як визнавав сам Бейкер, справа просувалася повільно. Дуже повільно. Радянський міністр закордонних справ Олександр Бессмертних натомість перебував у доброму

гуморі — випромінював своєрідний оптимізм та жартував, що цю проблему сторони обов'язково зможуть вирішити: «Мій шестирічний син, як виросте, точно дасть цьому раду!»

Після брифінгу для преси радянський міністр залишив американську резиденцію. Бейкер радів тому, що наближався перший вечір без робочих зустрічей.

Раптом із посольства у Москві надійшов запит на розмову екстреною лінією зв'язку. Брови Джеймса Аддісона Бейкера III машинально піднялися: цю лінію використовували лише в найневідкладніших випадках — оголошення війни або нападу на амбасаду.

«Мер Гаврило Попов з'явивсь у Спасо-хаузі для зустрічі з послом Джеком Метлоком із невідкладним питанням. Він написав на папері: “Готується спроба змістити Горбачова”», — повідомляли з Москви.

Того дня опівдні за московським часом Гаврило Попов увійшов до бібліотеки в резиденції американського посла. Дворецький подав прохолоджувальні напої. Але обидва співрозмовники хотіли кави: і новообраний мер Москви, і сам посол, який уже незабаром мав звільнити дипломатичний пост в радянській столиці для свого наступника.

Метлок привітав Попова з перемогою на виборах. Попов поцікавився, що Метлок планує робити, коли покине Москву. Та щойно дворецький вийшов із бібліотеки, Попов, не припиняючи розмови, дістав аркуш паперу і почав щось писати.

Згодом Метлок згадував: «Там характерним для росіян нерівним почерком було написано: “Готується спроба змістити Горбачова. Треба дати знати Борису Миколайовичу”».

Бориса Миколайовича Єльцина обрали на посаду президента Росії лише за тиждень до цього. 20 червня він перебував із візитом у США та мав за кілька годин зустрітися із господарем Білого дому Джорджем Бушем-старшим.

Метлок від такого повороту подій почувався дещо розгубленим. Він написав у відповідь російською мовою: «Я передам. Хто це готує?»

Попов швидко накидав чотири прізвища: «Павлов. Крючков. Язов. Лук'янов».

За кілька днів до того — 17 червня 1991 року — на сесії Верховної Ради СРСР прем'єр-міністр Валентин Павлов вимагав надзвичайних повноважень для стабілізації ситуації в країні. Його прагнення підтримали голова КГБ Володимир Крючков та міністр оборони Дмитро Язов. Язов нарікав, що СРСР перетворюється на другорядну країну. Крючков здивував присутніх пасажем про західних «агентів впливу», які нібито заповнили структури влади і ЗМІ. Мовляв, іще в 1979 році тодішній голова КГБ Юрій Андропов писав у Політбюро рапорт, попереджаючи, що «імперіалізм впровадив свою агентуру у вищі ешелони влади»...

Через два місяці саме вони — прем'єр-міністр, шеф КГБ та міністр оборони СРСР — оголосять про створення Державного комітету з надзвичайного стану. В історію він увійде за російською аббревіатурою ГКЧП — «Государственный комитет по чрезвычайному положению». Павлов, Крючков та Язов увійдуть до кола основних організаторів Серпневого путчу. А голова Верховної Ради СРСР Анатолій Лук'янов пізніше стверджуватиме, що про їхні плани йому нічого відомо не було...

Проте звідки новообраний мер Москви міг знати про плани майбутніх заколотників? Інтуїція чи інформація? Часу перевіряти слова гостя американський посол не мав. Через кілька годин роздумів та сумнівів Метлок вирішив скористатися лінією екстреного зв'язку, чим дуже здивував і навіть трохи налякав голову Державного департаменту.

«Треба повідомити Горбачова, — сказав Бейкер. — Зателефонуємо Президенту, і якщо той погодиться, я вимагатиму нової зустрічі з Бессмертних!»

Тим часом у Вашингтоні наближався момент зустрічі Буша і Єльцина.

«Я бачився з Єльциним о третій дня протягом приблизно години. Він якраз прибув до Овального кабінету», — згадував той день президент США.

Джордж Буш був дуже занепокоєний, чи московський гість, бува, не скористається нагодою візиту до Білого дому для того, щоб знову атакувати Михайла Горбачова. Їхнє суперництво протягом останніх місяців було добре знане. Але Єльцин здивував Буша: «Росія на боці Горбачова. Я не можу діяти без нього».

Єльцин змалював широку панораму подій останніх кількох місяців. За його словами, Горбачов перебував під тиском військових, КГБ і партійного апарату. Ситуація в січні, лютому та березні здавалась особливо критичною. Горбачов почав задкувати щодо впровадження реформ. Гласність — ніби вже й не гласність. Події у Литві, Грузії, Південній Осетії... «Я казав, якщо Горбачов відступить від реформ, — він має подати у відставку», — пояснював свою позицію новообраний президент Росії.

ЗМІСТ

<i>Пролог. Як ЦРУ та КГБ передбачили колапс СРСР .....</i>	<i>7</i>
<i>Розділ 1. День страху .....</i>	<i>25</i>
<i>Розділ 2. Ніч гніву.....</i>	<i>86</i>
<i>Розділ 3. Без ейфорії.....</i>	<i>131</i>
<i>Розділ 4. За лаштунками.....</i>	<i>149</i>
<i>Розділ 5. Дефолт .....</i>	<i>204</i>
<i>Розділ 6. Ефект доміно.....</i>	<i>237</i>
<i>Розділ 7. Незалежність.....</i>	<i>319</i>
<i>Розділ 8. На межі ядерної війни? .....</i>	<i>378</i>
<i>Розділ 9. Колапс на Різдво.....</i>	<i>413</i>
<i>Епілог. Хто зруйнував імперію зла?.....</i>	<i>443</i>
<i>Хронологія незалежності .....</i>	<i>456</i>
<i>Подяки .....</i>	<i>530</i>
<i>Події відтворені за спогадами, архівними матеріалами та публікаціями .....</i>	<i>533</i>